

Recepcija pojma politična kultura v Jugoslaviji

ALMOND – LIJPHART – KOMUNIZEM

Pojem politična kultura¹ v modernem smislu je razvil Gabriel A. Almond² v članku iz leta 1956.³ Almond je tedaj izdelal tipologijo političnih sistemov ob upoštevanju dveh kriterijev: politična kultura in struktura vlog določene dežele. Pojem politične kulture je Almond uvedel za primerjalno politologijo, ki je bila tedaj usmerjena v primerjanje ustav in zakonov in v primerjanje na pravo konstruiranih oblastnih organov. Razvil pa ga je iz pojma političnega sistema. Vsak politični sistem je vstavljen v določen vzorec naravnosti v politično akcijo. S tem v zvezi govorimo o stališčih do politike, političnih vrednotah, ideologijah, nacionalnem značaju, kulturnem etosu. Almond ugotavlja, da je težava pri teh pojmihi v tem, da je njihov pomen difuzen in poljuben. Pojem politična kultura je po njegovem ustrenejši zato, ker

1. se ne ujema s konkretnim političnim sistemom ali družbo in
2. zato, ker politična kultura ni isto kot kultura, čeprav je z njo v tesni zvezi.

Sestavine politične kulture je prevzel od Parsonsa in Shilsa, ki sta zapisala, da usmeritev v politiko vključuje tri komponente: kognitivno, afektivno in evaluativno.

Almond je politično kulturo razdelil na dva glavna tipa: homogeno in heterogeno. Politična kultura (npr. v ZDA) je homogena v tem smislu, da »velika večina akterjev v političnem sistemu sprejema kot glavne cilje političnega sistema kombinacije vrednot svobode, množične blaginje in varnosti« (Almond, 1956:398). Heterogena politična kultura pa je sestavljena iz več subkultur: v Franciji npr. predindustrijske, kulture starega srednjega razreda in industrijskih komponent. Homogena politična kultura je značilna za ZDA in Veliko Britanijo, heterogena pa za kontinentalno Evropo, zlasti Francijo, Italijo, Nizozemsko in Belgijo. Poleg tega je homogena politična kultura prisotna tudi v totalitarnih političnih sistemih, le da je tam umetno vzdrževana. V predindustrijskih političnih sistemih pa je politična kultura sicer heterogena, vendar pretežno tradicionalna. Pri Almondu tip politične kulture določa klasifikacijo stabilnosti demokracije. Homogena politična kultura zagotavlja stabilno demokracijo, heterogena politična kultura pa nestabilno demokracijo. Po tej predstavi naj bi bil angloameriški tip demokracije najbolj stabilen.

¹ Brown (1979, 2) trdi, da sta pojem politična kultura v angleškem jeziku prva uporabljala Sidney in Beatrice Webb v tridesetih letih, pred tem pa Lenin. Webbova sta pod tem naslovom obravnavala politično vzgojo in vlogo množičnih medijev v Sovjetski zvezi.

² Ob Almondu je treba omeniti nekaj pomembnih imen iz antropologije in sociologije: Margaret Mead, Ruth Benedict in Clyde Kluckhohn ter Max Weber in Talcott Parsons, ki so zasnovali vsebino pojma.

³ Gabriel A. Almond (1956): *Comparative Political Systems*. *Journal of Politics*, vol.18, št. 3. Članek je Almond skupaj s Powellom razširil v knjigo *Comparative Politics: A developmental approach*. Little, Brown & Comp. Boston, 1966.

Družbena struktura in politična kultura	Stabilnost političnega sistema	
	stabilen	nestabilen
homogena	angloameriški tip	
heterogena	skandin. BENELUKS tip	kont. evropski tip

S to tipologijo je Almond inspiriral številne politologe primerjalce, ki so ob upoštevanju različice politične kulture poskušali oblikovati nove pristope za proučevanje političnih sistemov.

Almond in Verba sta leta 1963 predstavila pionirsko primerjalno študijo politične kulture⁴ v zahodnih demokracijah, zasnovano na empiričnih podatkih, zbranih v javnomnenjski anketi. Primerjala sta vrednote ljudi v ZDA, Veliki Britaniji, Mehiki, Italiji in ZRN. Ta pristop pri proučevanju politične kulture do danes ne le prevladuje, temveč je tudi edini. Za podobo delujoče politične kulture bo nedvomno treba razviti nove pristope, ki bodo zgrajeni na akcijskih metodah proučevanja.

Civic culture je kombinacija stališč, ki po mnenju avtorjev najbolj podpirajo demokratično vlado, zagotavljajo demokratično stabilnost in ustrezajo demokratičnemu političnemu sistemu. Almonda zanima samo vrstni red demokratičnih dežel, ne zanima pa ga, kako demokratične so obravnavane države.⁵ Idealni demokratični državljan naj bi verjel v legitimnost, v splošno pristojnost in dobro voljo političnih oblasti, hkrati pa bil prepričan o svoji pravici ali celo dolžnosti, da vpliva nanje. Po mnenju avtorjev se modelu *civic culture* najbolj približujejo Velika Britanija, nato pa ZDA, Italija, Mehika in ZRN niso klasificirane, po mnenju avtorjev pa precej odstopajo od ideala. Ta študija je značilen primer, kako gre avtorjem predvsem za dokaz prvenstva angloameriškega političnega sistema v demokratičnosti. Demokracija je nekaj samoumevnega, zato se avtorja s tem pojmom ne ukvarjata, marveč zgolj klasificirata v skladu s to samoumevnostjo. Izid je seveda tudi samoumeven.

Kritike Almondove koncepcije politične kulture so letele predvsem na račun intelektualnega konteksta, v katerem je Almond ta pojem razvil, predvsem pa na njegovo vključevanje v politični razvoj in sistemsko analizo.

Almondova vpeljava in prva uporaba pojma politična kultura imata oznake uporabne analitične kategorije, medtem ko dobi v *civic culture* že značilnosti programa za konstrukcijo demokratičnih duš. Politična kultura kot kategorija je bila zrela za uporabo v političnih sistemih, kjer je bilo zaradi »zaostajanja« v razvoju že spoznano, da dohitevanja in prehitevanja ne more biti brez pravih ljudi, t. j. brez prave politične kulture ljudi.

Sredi šestdesetih let je izšlo delo Politična kultura in politični razvoj,⁶ kjer so številni avtorji predstavili politično kulturo posameznih držav in potenciale v njih za politični razvoj oz. vzpostavljanje demokracije angloameriškega tipa. Najpomembnejše besedilo za razumevanje koncepta politične kulture – zaključni del

⁴ Gabriel Almond in Sidney Verba: *Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Boston, Little, Brown and Co., 1965.

⁵ Brian Barry (1970): *Sociologists, Economists and Democracy*. Macmillan, London, str. 50.

⁶ Lucian W. Pye in Sidney Verba (ur.): *Political Culture and Political Development*. Princeton, New Jersey. Princeton University Press, 1965.

– z naslovom Komparativna politična kultura, je napisal Verba. Avtor v njem predstavlja političnokulturni pristop (the political culture approach), razmejuje razmerje med politično kulturo in političnim sistemom, razmerje med kulturo in politično kulturo, predstavlja razsežnosti politične kulture, razmerje med politično kulturo in političnim stilom in pojasnjuje izvore politične kulture. Po njegovem mnenju ni kaj prida informativno, če rečemo, da je politična kultura pomembna. Povedati je treba, kateri vidiki politične kulture določajo posamezne pojave. V tem smislu politična kultura lahko pomaga pri razumevanju političnih procesov. Politična kultura je sistem nadzora nasproti sistemu političnih interakcij. Določa, kdo govori s kom in kdo na koga vpliva. Politične ideologije nastajajo pod vplivom kulturnega okolja.

Omenjeno delo je še bolj kot *civic culture* usmerjeno v boj za hegemonijo angloameriškega modela demokracije. Val dekolonizacije je odprl vprašanje modela samostojnega razvoja novonastalih držav. To široko področje je bilo treba na novo prevrednotiti in vključiti v vladajoči svet idej. Stari pristopi, institucionalizem ipd. niso upoštevani, ker institucij, ki jih je svet do tedaj znal prepoznati in znal proučevati, enostavno ni bilo. Nujno je bilo vzpostaviti nov pristop – to vrzel je zapolnil političnokulturni pristop. Njegova osnovna teza je bila, da je treba za učinkovito delovanje demokracije razviti ustrezne vrednote, ki bodo zagotovile stabilnost demokracije. Analitiki tega pristopa so najprej dokazali, katere države so prave demokracije, katere so zgled preostalim, nato pa so se lotili proučevanj, koliko posameznim državam še manjka, da bi dosegle zgled. V šestdesetih letih se je bil v znanosti neizprosen boj za politološko interpretacijo *terrae incognitae* ravno preko koncepta politične kulture.

V navezavi na Almondovo tipologijo demokratičnih sistemov ne smemo mimo Arenda Lijpharta, ki je konec šestdesetih in v sedemdesetih letih razvil teorijo *konsociativne demokracije*. Lijphart je izdelal klasifikacijo demokratičnih političnih sistemov ob upoštevanju kriterija politične kulture elit (obnašanja elit) in politične kulture, ki izhaja iz strukture družbe. Klasifikacijo je razvil na podlagi kritike Almondove razdelitve demokratičnih sistemov. Almond je imel težave z BENELUKSOM, saj so politične kulture teh držav heterogene, politični sistem pa je stabilen in ne nestabilen, kot bi po njegovi klasifikaciji moral biti.

Lijphartova tipologija zahodnih demokratičnih sistemov

		Struktura družbe	
		homogena	pluralna
obnašanje elit	koalicijsko	depolitizirana demokracija	konsociativna demokracija
	nasprotniško	centripetalna demokracija	centrifugalna demokracija

Lijphart trdi, da je lahko demokracija stabilna tudi v državah s heterogeno politično kulturo, če je politična kultura elite koalicijska, pogajalska, ne pa izključujočnostna. To kažejo primeri Nizozemske, Belgije, Luksemburga, Avstrije in Švice. Lijphartovo idejo so pograbil številni avtorji zlasti pri proučevanju možno-

sti za stabilno demokracijo v t. i. deželah tretjega sveta. Oblikovala se je prava konsociativna šola, ki jo vodi teza o ključni vlogi politične kulture elit pri zagotavljanju stabilnosti političnega sistema v pluralni družbi.

Ob istem času se je na Almondovo tipologijo odzval Gerhard Lehbruch.⁷ Pokazal je, da sta švicarski in avstrijski sistem povsem stabilna, čeprav v obeh državah ne obstaja homogena politična kultura in zato sistema ne prakticirata angloameriškega tipa demokracije. Švicarji so že v preteklosti razvili poseben tip reševanja konfliktov med različnimi subkulturami, ki ga Lehbruch imenuje *amicabilis compositio*, prijateljsko sporazumevanje. Avstrijci pa so izkušnjo o potrebnosti koalicijskega obnašanja dobili v tridesetih letih, ko so doživljali svojo tolerančno revolucijo. Po drugi svetovni vojni sta najmočnejši stranki, ki predstavljata najobsežnejši politični subkulturi v Avstriji, oblikovali veliko koalicio, ki je formalno trajala do leta 1966, dejansko pa se njuno sodelovanje ni prekinilo vse do oblikovanja naslednje velike koalicije v drugi polovici osemdesetih let.

Na podlagi svojih ugotovitev je Lehbruch (1974:90–98) predlagal drugačno klasifikacijo liberalnih demokratičnih sistemov, ki jo je utemeljil na tisti sestavini politične kulture, ki določa model urejanja konfliktov. Klasifikacijo sestavljajo naslednji tipi:

1. kompetitivni model urejanja konfliktov (osnovno je večinsko načelo, ki prevladuje v angloameriškem tipu demokracije)

2. nekompetitivni »kartelizirani« pluralistični model (osnovno je načelo prijateljskega sporazuma, ki prevladuje v Švici, Avstriji, BENELUKSU) in

3. model interakcije med birokratsko arbitražo in demokratično kontrolo (osnovno je hierarhično načelo, ki prevladuje v vzhodni Evropi).

Lehbruch je s tem delom uvedel političnokulturni pristop v nemško govorno področje.⁸

Tako Lijphart kot Lehbruch sta ustvarila temeljno argumentacijo za nasprotovanje hegemoniji angloameriškega pogleda na demokracijo. Lijphart je oblikoval novo dogmo, konsociativni model, Lehbruch pa je predstavil analitski aparat za razumevanje delovanja političnih sistemov z razumevanjem politične kulture države. Za Lehbrucha ni v ospredju klasifikacija demokratičnih sistemov, temveč zgodovinska posredovanost modelov političnega obnašanja ljudi, zlasti osnovnih vzorcev reševanja konfliktov, ki sestavljajo jedro politične kulture neke dežele in sok političnega sistema. Z Lehbruchom je postala politična kultura pristop k razumevanju sedanosti preko zgodovine, s tem pa je prenehala obstajati kot zgolj statična kategorija.

V sedemdesetih letih je sledila poplava raziskav in objav del o politični kulturi.

SAMOUPRAVNA POLITIČNA KULTURA

V Jugoslaviji se je s politično kulturo začel prvi ukvarjati Pavle Novosel na Fakulteti političnih ved v Zagrebu. Leta 1968–69 je vodil raziskavo z naslovom *Politična kultura v SR Hrvatski*, ki je leta 1969 izšla v ciklostirani obliki.⁹ V tem poročilu se Novosel naslanja na Almondovo in Verbovo delo *Civic Culture* in

⁷ Gerhard Lehbruch (1967): *Proporzdemokratie: Politisches System und politische Kultur in der Schweiz und Österreich*, Mohr, Tübingen.

⁸ V osemdesetih letih je Lehbruch (1987) namesto politične kulture začel uporabljati pojem kultura upravljanja (Verwaltungskultur), ki ga je razvil znotraj delovnega področja političnega upravljanja (Politische Verwaltung).

⁹ Pavle Novosel: *Politična kultura u SR Hrvatskoj*, Zagreb 1969.

njune rezultate primerja z rezultati, dobljenimi v Hrvatski. Primerjava kaže, da je politična kultura na Hrvatskem v večini elementov pomanjkljiva glede na politično kulturo primerjanih držav. Novosel (1969:58) ugotavlja, da tisto, kar je osnovno za obstoj demokratske skupnosti, tj. politična in državljanska digniteta članov skupnosti, pri nas še ni dovolj vzpostavljeno. Ljudem primanjkuje prepričanje o moči njihovih samoupravnih pravic. Novosel se nato sprašuje, koliko takšna politična kultura ovira razvoj samoupravnih odnosov in kako spreminjati to neustrezno politično kulturo. Raziskava ne daje odgovora na ta vprašanja, pri odgovoru nanje pa je po mnenju Novosela treba upoštevati, da je politična kultura samo eden od faktorjev, pa še ta posredovan, ki vplivajo na samoupravljanje. Kljub temu Novosel (1969:61) ugotavlja, da je razvijanje »samoupravne politične kulture pomembno tudi zato, ker bo kasneje lahko predstavljala faktor krepitev samoupravnih odnosov.« Novosel končuje, da daje propaganda slabe rezultate pri spremembi politične kulture. Za izstop iz začaranega kroga, v katerem je samoupravna politična kultura osnovni pogoj samoupravnih odnosov, samoupravni odnosi pa predpogoj samoupravne politične kulture, predlaga rešitev – politično akcijo. Politična akcija je »plansko in na dolgi rok usmerjeno spreminjanje situacije s strani organiziranih naprednih družbenih sil« (Novosel, 1969:63). Najprej pa bi bilo treba postaviti na vodilna mesta ljudi, ki si prizadevajo za razvijanje samoupravnih odnosov. Od njih so odvisne nove razmere v odnosih in s tem tudi gradnja nove politične kulture.

Naslednji korak je naredila Politička misao,¹⁰ ki je posebno številko posvetila razpravi o politični kulturi v samoupravnih razmerah. Šlo je za fragmentarne prikaze nekih razsežnosti politične kulture pod naslednjimi naslovi: politična kultura in DPO, politična kultura kot faktor družbenega napredka, nekateri vidiki volilnega sistema in politična kultura, politična kultura in politično obnašanje, politična kultura kot faktor družbenih sprememb, samoupravna demokracija in politična kultura, interesi in politična kultura, politična participacija in kultura družbe.

Kožul (1970:4–5) je navedel naslednje ugotovitve o lastnostih politične kulture v Jugoslaviji:

1. strah pri uporabi svobode, ki jo ponuja samoupravljanje,
2. poudarjena je rušilnost (najprej zrušiti, potem graditi na ruševinah),
3. nasprotovanje individua državi in skupnosti,
4. identifikacija z vodilno silo,
5. individualno je percepirano kot obče in se skuša vsiliti na raven načela.

Vse te značilnosti po Kožulovem mnenju vplivajo na oblikovanje umetnih razmer, umetne socialne napetosti in občutka ogroženosti. Poudarjanje umetnosti, umetnega razgrinja njegovo stališče, da je tisto pristno potlačeno. To, kar je potlačeno, pa je ravno samoupravna politična kultura. Zanj ne velja, da jo je treba oblikovati v procesu socializacije, temveč je dovolj odpraviti ovire, ki ji ne dajo dihati kot v rojeni lastnosti samoupravnih osebnosti.

Tomac (1970:13) se je zavzel za »ideologizirano politično kulturo državljanov«, saj mora biti utemeljena na revolucionarni zavesti o nujnosti samoupravljanja kot socialističnega odnosa. Prav tako kot pred njim Novosel vidi v politični akciji v bazi družbe sredstvo za hitro in učinkovito spremembo politične kulture državljanov, t. j. s tem, ko bi bili vključeni v odločanje o vseh pomembnih vprašanjih razvoja družbe.

¹⁰ Politička misao 7 (1970) 1. Avtorji: Franjo Kožul, Zdravko Tomac, Milan Benc, Ante Marušić, Nerkez Smalagić, Andrija Valent, Neta Slamnik, Ljubomir Stojić, Mijat Damjanović, Stojan Tomić, Jovan Mirić in Milan Pištalo.

Marušić (1970:39–40) ugotavlja, da politična kultura pri nas sploh ne obstaja, saj smo ekonomsko nerazvita družba s šibko demokratsko tradicijo. Demokracija je osnovni pogoj za vpliv politične kulture na oblike družbenega življenja.

Politična misao je prinesla številne terminološke inovacije in razčlenbe razmerij med politično kulturo in drugimi kategorijami, ki so pri nas že bili v obtoku. Utrdila pa je že tudi osnovno smer recepcije politične kulture pri nas. Marušićev prispevek v najbolj čisti obliki kaže ekspanzionistično moč angloameriške recepcije termina politične kulture v nesprevrženi obliki, medtem ko je Tomac v svojem prispevku najčistejši predstavnik te recepcije v sprevrženi obliki, t. j. za naše razmere. V obeh primerih seveda ne gre za politično kulturo kot analitsko kategorijo, prav tako pa je odsotna njena zgodovinska razsežnost.

Z delom Staneta Južniča *Politična kultura*¹¹ smo v Jugoslaviji dobili prvo sistematično delo o politični kulturi in politični socializaciji in v tem smislu je bilo to pionirsko delo. Njena vrednost je bila velika. Najprej je postavila nek pojmovni, terminološki okvir ne le s področja politične socializacije in politične kulture, temveč s področja politologije sploh.

Poleg tega je delo spodbudilo razprave o politični kulturi v Sloveniji in se vključilo v že začeto jugoslovansko diskusijo. Delo je prelomno tudi zato, ker ponuja dopolnilni ali povsem drugačen okvir proučevanja, ki je dotlej in na žalost še tudi potem ostajal omejen na proučevanje institucij in pravnih norm. Politično-kulturni pristop izhaja (vsaj po svojem namenu) iz realnega življenja ljudi in form njihovega političnega občevanja, torej iz politike, kot se dejansko dogaja. Delo je prineslo tudi sintezo proučevanj različnih družboslovnih ved, predvsem pa antropologije, komparativistike, povezane s predvsem t. i. deželami v razvoju ali tretjim svetom, politično teorijo, socialno psihologijo in sociologijo. V drugi izdaji sta se tem vedam pridružili še biološka disciplina in lingvistika. Južničeva Politična kultura je izrazito interdisciplinarno delo, kar je za naše razmere redkost. Hkrati pa je Politična kultura v osnovi antropološko delo. To je tudi njena največja vrednost, saj je v družboslovne razprave vnesla antropološko razsežnost.

Prav zato je Južnič povsem izpadel iz prevladujoče svetovne in jugoslovanske recepcije politične kulture. Politična kultura je predmet njegovega preučevanja kot kategorija, ne kot atribut posameznikov, ki ga je mogoče po razsežnostih meriti z javnomnenjskimi anketami. Prav tako politična kultura ni postavljena v posebne odnose s političnimi sistemi, s čimer se je Južnič izognil ideologiziranju in komisarstvu. Po drugi strani pa je z obsežnim razpravljanjem o socializaciji in vlogi socializatorjev ter o vlogi tradicije implicitno kritiziral neučakanost tistih, ki se jim je s politično akcijo ali z usmerjeno šolo mudilo v prave samoupravne odnose in v oblikovanje samoupravne politične kulture:

Sicer pa se je pojem politična kultura pri nas na Slovenskem prijel predvsem v verziji samoupravna ali delegatska politična kultura. Predmet tovrstnega proučevanja je bilo konstituiranje vrednot, ki so na ravni samoupravljanja, in ugotavljanje ovir za to, da se ne uveljavljajo te normirane vrednote in stališča. Pri tem se na Slovenskem nismo nič razlikovali od hrvaške recepcije. Razlika je bila samo v tem, da pri nas ni bilo empiričnih raziskav politične kulture in da je izostala teoretizacija odnosov do drugih kategorij.

Tipično razumevanje politične kulture v sedemdesetih letih predstavlja Emil Rojc v Teoriji in praksi leta 1975 pod naslovom Šola kot oblikovalka samoupravne

¹¹ Stane Južnič (1973): *Politična kultura*. Sociološka in politološka knjižnica, Obzorja Maribor.

politične kulture.¹² Šola bodi po njegovem mnenju oblikovalec »široke samoupravljaljske kulture v osebnosti slehernega upravljalca.« (Rojc, 1975:35). Temu smotru so sledili uvedba celodnevne OŠ in uvedba STM v srednje šole ter blok družboslovnih predmetov na višjem in visokošolskem študiju. Mladi naj bi si preko pionirske in mladinske organizacije ter preko pouka šolali zavest o »veliki ceni naše socialistične revolucije, o humanistični podobi samoupravnega socializma... (in se) usposobili za kritično soočanje in zavračanje vrednot meščansko-liberalnih, birokratsko-centralističnih, klerikalnih in sorodnih pogledov in doktrin« (Rojc, 1975:36). Rojc napoveduje znastven in analitičen prijem pri ugotavljanju obstoja samoupravljaljske politične kulture, vendar, kot nam je znano, se ta ni realiziral. Takšno razumevanje, ki je bilo vladajoče do začetka osemdesetih let, se je domojstrilo v reformi izobraževanja z uvedbo t. i. usmerjenega izobraževanja.

Franjo Kožul je izdal celo knjigo z naslovom *Politična kultura samoupravljanja*,¹³ vendar ni predstavljal kaj več kot predelan ponatis članka iz že omenjene *Političke misli* (1970).

Najjasnejši in najbolj pregleden zapis o samoupravni politični kulturi je prišel izpod peresa Jovana Đorđevića.¹⁴ Po njegovem mnenju so razprave o politični kulturi pri nas pokazale, da samoupravljanja zgolj s politično akcijo in pravnimi ukrepi ne more biti. Samoupravna politična kultura je miselno polje in življenjski živec samoupravnega političnega sistema (Đorđević, 1981:87). Pod to sintagmo Đorđević (1981:86) razume teorije, predstave in prakso socialistične družbe, ki je prežeta z načeli samoupravljanja. Politična demokracija ni zadosten izvor samoupravne politične kulture, saj je še vedno samo ena od variant etatiistične kulture. Samoupravna politična kultura je bila zasnovana predvsem kot alternativa etatiistični politični kulturi, zato se je konceptualno razvijala predvsem kot njegovo nasprotje. Čeprav je samoupravljanje tekmovalo tudi s strankarskim sistemom, samoupravna politična kultura ni gradila svoje identitete v nasprotju z demokratično politično kulturo, temveč na njeni osnovi.

Đorđević navaja 22 značilnosti samoupravne politične kulture. Na prvo mesto uvršča primat občanske družbe nad politično družbo, na drugo podružbljanje funkcij in omejevanje države, na tretje razlikovanje države od politične družbe, na peto mesto pluralizem nasproti centralizmu in monokratizmu itd.

Kot generalno oznako je samoupravni politični kulturi pripisal optimizem, revolucionarno romantičnost, emotivnost in poletnost ter nastopanje proti uniformnosti in monolitnosti (Đorđević, 1981:90). Po vzoru razmerja med *civic culture* in demokracijo Đorđević trdi, da je samoupravna politična kultura načelo legitimnosti samoupravnega sistema, ki lahko samo v njej najde svoje politično upravičenost.

Samoupravna politična kultura je ostala normativni projekt, ki se je realiziral v šolskem sistemu, izobraževanju delegatov, družbenopolitičnem izobraževanju ipd. Raziskav o tem, koliko elementov tega tipa kulture lahko najdemo v obstoječi politiki, ni bilo, v političnih ocenah pa je bila samoupravna politična kultura zmeraj premalo razvita.

Drugo sistematično delo o politični kulturi je izdal Milan Podunavac leta 1982.¹⁵ Delo je izrazito politološko, usmerjeno pa je v teoretizacijo politične kultu-

¹² Emil Rojc (1975): Šola kot oblikovalka samoupravne politične kulture. Teorija in praksa, št. 1-2.

¹³ Franjo Kožul (1975): *Politična kultura samoupravljanja*. Svjetlost, Sarajevo.

¹⁴ Jovan Đorđević (1981): *Politička kultura*. V: *Eseji o politici i kulturi*. Savremena administracija, Beograd.

¹⁵ Milan Podunavac (1982): *Politička kultura i politički odnosi*. Radnička štampa, Beograd.

re. Podunavac najprej predstavlja teoretske vire, ki so tematizirali problem politične kulture, nato pa še glavne predstavnike koncepta v šestdesetih letih: Almonda, Dahla in Beera. V osrednjem poglavju namenja pozornost odnosom med politično kulturo in legitimnostjo. Nato na kratko obravnava socializacijski proces in nazadnje še odnose politične kulture do političnega sistema. Podunavac je v diskusijo o politični kulturi vnesel preglednost nad obstoječimi konceptijami in historizacijo pojma politična kultura. S samoupravno različico je na kratko opravil. Pripisal ji je naslednje značilnosti:

1. aktivizem in participativnost,
2. nepodaništvo,
3. asociacijskost in
4. mobilizacijskost (Podunavac, 1982:216).

Največji avtorski prispevek pa je dal v teoretskem delu, kjer je predstavil elemente za zasnovo marksistične teorije o politični kulturi. Tega pred njim ni storil še nihče, čeprav je bilo postavljanje »marksističnih« znanosti in koncepcij v sedemdesetih letih modno početje. Osnovne točke za tovrsten koncept politične kulture so po njegovem tri:

1. politična kultura je poseben sloj v okviru ideologije,
2. politična kultura in ideologija sta dve ravni razredne zavesti in
3. politična kultura je del civilne družbe in s tem del ideoloških aparatov države (Podunavac, 1982:56).

V diskusiji se je ponovno oglasil Franjo Kožul.¹⁶ Dokazoval je nevarnost nacionalizmov, ki so tedaj začeli najedati politično kulturo »zajedništva«, po drugi strani pa je pokazal, kako so vodilni misleci revolucije nacionalnemu vprašanju v Jugoslaviji namenjali veliko pozornost. Diskusiji o politični kulturi je dodal štiri sestavine primitivne kulture:

1. rušilstvo (najprej je treba zrušiti in nato na ruševinah graditi),
2. predsodki,
3. mitologija, mitomanija in mistika ter
4. revanšizem in mržnja.

Te sestavine politične kulture so po njegovem mnenju oživljene v nacionalizmih, ki služijo kot primer sejanja razdora in mržnje med ljudmi.

Povsem originalno recepcijo politične kulture je v jugo-diskusijo prinesel Milan Matić z delom o mitu in politiki (podnaslov: Razprava o osnovah politične kulture).¹⁷ Matić je v osrčje obravnave postavil mit in njegove odnose do jezika, politike, kulture in avtoritete. Mit je ena od temeljnih sestavin politične kulture in kulture sploh. Posamezniku daje politični mit prve in najsplošnejše odgovore na vprašanja v zvezi z njegovo političnostjo. Težava nastopi tedaj, ko postane mit v razvitih družbah edina ali pa najobsežnejša sestavina politične kulture. Vsekakor je za poznavanje politične kulture treba poznati mite, ki sestavljajo določeno politično kulturo. Škoda je, da Matić ni zastavil analize (političnih) mitov na jugoslovanskih tleh, saj bi te morali spoznati, če hočemo razumeti strukturo politične kulture v naši državi. Namesto tega se je spustil na spolzek teren interpretiranja dogodkov na Kosovu in vdora iredente – s prevladujočega političnega stališča. Po njegovem je šlo za vdor antikulturne usmeritve, ki je blokirala že odprte poti demokratične preobrazbe (Matić, 1984:326). Politična kultura ni več analitska kategorija, temveč psotka za obkladanje političnega nasprotnika.

¹⁶ Franjo Kožul (1983): Politična kultura zajedništva. Pregled, št. 6, Sarajevo.

¹⁷ Milan Matić (1984): Mit i politika. Rasprava o osnovama političke kulture. Radnička štampa, Beograd.

O samem pojmu politična kultura in njenih empiričnih razsežnostih je podrobneje razpravljala Vera Kržišnik-Bukić.¹⁸

Kržišnik-Bukićeva predstavlja različne definicije politične kulture, politične socializacije in politične participacije in na koncu oblikuje koncept za empirično proučevanje politične kulture. Po njenem mnenju so omenjene kategorije v tako tesni povezavi, da jih je teoretsko neutemeljeno ločevati. Ločevanje je pri njej zgolj metodološko, ki ji pomaga določati, kako politična kultura vpliva na participacijo, participacija na politično kulturo, socializacija na participacijo itd. Na koncu uvaja pojem politične naravnosti, kot sredstvo, s katerim se lahko približamo politični kulturi, socializaciji in participaciji. Politična usmeritev ji tako služi kot sredstvo prepoznavanja različnih in različnih politične kulture, socializacije in participacije, kot kriterij za določanje njihove kvalitete in kot kriterij za prepoznavanje narave treh pojavov, njihove intenzivnosti in njune kvantitativne prisotnosti pri ljudeh.

Kržišnik-Bukićeva je rehabilitirala analitsko moč politične kulture in ponovno pokazala, da brez empiričnih raziskav s politično kulturo nimamo več kaj početi.

In končno je ob koncu osemdesetih let prišla v javnost knjiga *Politična kultura Staneta Južniča* v predelani in dopoljeni verziji.¹⁹ Druga izdaja je prinesla nekatere novosti: najprej naj omenimo dopolnilno poglavje na začetku o bioloških determinantah socializacijskih procesov in zadnje poglavje o politični manipulaciji. Pri zadnjem poglavju pozorni bralec morda pogrša neposrednejše opravičilo za obravnavo te teme v okviru problema politične socializacije in politične kulture. Je pa poglavje nedvomno koristno in vnaša v analizo politike pri nas nove pristope, npr. ritualizacijo in teatralizacijo oblasti.

Prva izdaja je prišla na svetlo k zibelki delegatske revolucije, druga pa na dan njenega pogreba. Delu se ne v prvi ne v drugi verziji to prav nič ne pozna. In tudi v tem je njegova vrednost.

V jugoslovanski razpravi o politični kulturi je manjkal vpogled v politično kulturo različnih religiozних skupin, nacionalnih in civilizacijskih grupacij, s čimer bi dobili vpogled v tisto polje, na katerem se oblikuje dejanska politika. Politična kultura je bila zanimiva predvsem s stališča projekcije sistemu ustrezne kulture, kulture, ki bo zagotavljala samo reprodukcijo sistema, ne pa kultura, kot je obstajala in ki zahteva prilagajanje sistema, da bi preživel brez posilstva z normalno spolno ljubeznijo. Kosovo je najbolj drastična posledica tega neskladja. Na teren, ki je imel svojo politično kulturo, se je nacepljal politični sistem, ki ga je lahko reproducirala samo intervencija od zunaj. Tej intervenciji pa je bilo zadovoljeno s prilagajanjem navzven, s prakticiranjem zahtevanega obredja; politična kultura na Kosovu se je v tem času minimalno uklonila.

S problemi politične kulture so se pri nas ukvarjali predvsem politologi in antropologi. Kulturologi se zanje niso zanimali in tudi ne kažejo zanimanja, čeprav je politična kultura najprej kultura. Na Slovenskem je to razumljivo, saj kot kultura kotirajo samo literatura, potem pa še likovništvo, teater, morda film in glasba. Koncept politične kulture prinaša radikalno kritiko tako omejenih predstav o kulturi.

¹⁸ Vera Kržišnik-Bukić (1984): O političnoj kulturi. Pregled, št. 3. Sarajevo.

¹⁹ Stane Južnič (1989): *Politična kultura*. Druga, prenovljena in dopolnjena izdaja. Sociološka in politološka knjižnica, Obzorja Maribor.